

УДК 340.12(048.83)

Бочаров Д. О. – кандидат юридичних наук, доцент, ректор Університету митної справи та фінансів, м. Дніпро

Уроборос III, або семіотичний трикутник і герменевтичне коло

Рец. на кн.: Павлишин О. В. Правова реальність як знакова система : монографія / О. В. Павлишин. – Харків : Право, 2017. – 336 с.

Один із братів Шлегелів колись сказав, що кожний письменник упродовж усього свого життя пише єдину книгу. Цей вислів часто згадують, по-різному тлумачать і наводять для доведення цілком протилежних думок. Але тут не йтиметься про авторство вказаного вислову чи про його справжній смисл. Деякі рецензенти так само пишуть усе своє життя одну й ту саму рецензію. Необережно назвавши «Уроборосом» відгук на чудову й дотепер, здається, належно не оцінену науковим загалом працю В. В. Речицького «Символічна реальність і право» [1], а згодом так само назвавши й рецензію на роботу О. М. Балинської «Семіотика права» [2], що муситиме робити необачний рецензент, якщо до його рук потрапить книга О. В. Павлишина з промовистою назвою «Правова реальність як знакова система» [3]? Звісно, скоритися долі й узятися за третій «Уроборос»...

Із назви монографії безпосередньо випливає, що книгу О. В. Павлишина присвячено знаковій природі правової реальності. Авторська інтенція полягає в окресленні теоретико-методологічних засад семіотики права як парадигми філософсько-правового пізнання та у вивченні можливостей використання семіотичного підходу для аналізу елементного складу правової реальності [3, с. 8–9]. Реалізація першої частини замислу авторів, без перебільшення, вдалася. Дослідник ретельно й ґрунтовно висвітлив історичні витoki загальної теорії знаків [3, с. 14–52] та семіотики права [3, с. 64–68], охарактеризував зміст й особливості окремих підходів [3, с. 60–62, 65–67]. Він дійшов цілком слушного висновку, що право є зразком багатовимірної реальності, яку можна розглядати як знакову систему, утворювану численними й різноманітними знаковими конструкціями – сталими конфігураціями груп понять, що використовуються в теоретичній науці та юридичній практиці. Ґрунтуючись на здобутках В. Проппа, автор слушно припускає: знакова система права передбачає наявність системи

формальних елементів, які поєднуються в змінні комбінації відповідно до визначених принципів структури; кількість цих елементів відносно незначна, але вони здатні утворювати значну кількість теоретично можливих комбінацій [3, с. 136].

На думку О. В. Павлишина, елементарною складовою права як знакової системи є правовий знак – феномен дійсності, обраний або створений людиною, який набуває правового значення. Між двоелементною моделлю знака Ф. де Сосюра й триелементною моделлю Ч. Пірса автор цілком слушно обирає останню як таку, що передбачає зв'язок із дійсністю. Репрезентована семіотичним трикутником модель знака є досить продуктивною в аспекті усвідомлення природи семіозису й будови знакових конструкцій. Власне аналіз характеру співвідношення «кутів» знака та геометрії його екстер'єру й становить, здебільшого суть семіотичного підходу.

Знак – це своєрідний місток між реальностями, що відображає не безпосередньо дійсність, а відсилає до тієї чи іншої її моделі. Однак це не применшує дієвості знаків: правова норма, у якій втілюються моделі належної чи можливої поведінки, є єдиною ланкою між свідомістю та діяльністю. Невипадково У. Еко розглядав м'язову реакцію, рух, дію як остаточний інтерпретант знака. Знакові конструкції правової реальності є моделями, які через знакові структури поєднують сфери правосвідомості, праворозуміння, правотворчості та правореалізації [3, с. 142, 169]. Адже в правовій реальності як знаковій системі справді можна виділити три основні рівні: «ідеї права», «норми» й «правового життя»; кожному з цих рівнів притаманні загальносеміотичні риси та специфічні знакові закономірності [3, с. 139, 143]. У полі зору семіотики права перебуває весь знаковий світ права, його дійсність і можливість: й об'єктивовані в принципах цінності, і законодавство, і правове життя [3, с. 78]. Це відкриває для семіотико-правового аналізу широкі перспективи як фундаментального методу дослідження правової реальності.

Висвітлення автором теоретико-методологічних засад семіотики права та перспектив застосування семіотичного підходу для аналізу елементного складу правової реальності [3, с. 8–9] означене виваженістю й ґрунтовністю. Водночас якщо на рівні ідеї права дослідник почувається доволі впевнено, синтезуючи ідеї свободи, справедливості, рівності, загального блага, миру (як істотної передумови загального блага), солідарності й порядку в переконливу глобальну знакову конструкцію [3, с. 145–150], то вже на рівні норми й правового

життя «досягнення граничної ясності під час визначення сутності та формальних характеристик правових знаків» [3, с. 106] залишається радше бажаним, аніж дійсним. Бо навряд чи достатньо лише констатувати, як це робить О. В. Павлишин, що правовий семіозис проходить три основні стадії, кожна з яких передбачає свій тип знаків – індекси, копії, символи, – не завадило б також виявити характер зв'язку цих типів знаків, їх дещо химерну ієрархію, кореляцію з певним рівнем правової реальності (ідея права – символ, нормативний рівень – ікона, правове життя – індекс) та способи сполучення в ролі субзнаків і самостійних знаків у конструкціях; з'ясувати характер їх трансформацій у перебігу правового семіозису; здійснити детальний наскрізний аналіз реальних правових знакових конструкцій від рівня ідеї до рівня життя, від абстрактної цінності – до конкретного судового рішення тощо.

Водночас принципову застосовність цього засобу дослідження права О. В. Павлишин успішно доводить на прикладі розгляду питання, пов'язаного із застосуванням власне права. Наразі у вітчизняній науці сформувалася традиція називати правозастосовним усе, що дотичне до застосування права. Причому здебільшого не враховують ні смислові нюанси, ні характер позначуваної активності чи властивості. Виправдані в такому контексті «правозастосовний принцип» і «стратегія» зазвичай є суміжними з правозастосовною діяльністю, де вочевидь слід було б наголосити на активній, дієвій складовій, а натомість акцентовано на пасивній. У дослідника ці питання чітко розмежовано: там, де активність має значення, він рекомендує вживати форму «правозастосовчий (-ча, -че, -чі)» орган, рішення, акт, а там, де йдеться про пасивну функцію (у ролі методу, засобу, матеріалу/сировини) чи про непридатність до застосування, допускає форму «застосовний (-на, -не, -ні)». «Акцентована активна позиція забезпечується використанням суфікса “-ч-”, – цілком слушно зазначає вчений. – Активну властивість органу, рішення, акта, котра виявляється в застосуванні ними або через них норм права... відображає слово “правозастосовчий”, а термін “правозастосовний”, навпаки, характеризує пасивну ознаку об'єкта описування. Якщо ми хочемо висловити думку про те, що певний акт принципово не може бути застосованим, ми будемо говорити “незастосовний акт”, отже, відповідно і “незастосовний правозастосовчий акт”, адже цей акт з об'єктивних причин принципово не може бути введений у дію» [3, с. 178–179]. Так само й семіотико-правовий підхід може виявитися незастосовним як засіб/метод наукового

дослідження за браком розуміння того, як його застосовувати. Адже цього – хай навіть блискучого – прикладу лінгвістично-семіотичного аналізу недостатньо для усвідомлення специфіки застосування методу загалом.

Отже, загалом друга частина авторського замислу [3, с. 8], що полягала у вивченні й демонстрації можливостей використання семіотичного підходу реалізована лише в першому наближенні й передбачає подальшу копітку роботу. Результатом цієї роботи має стати щось на кшталт «S/Z» Р. Барта [4], детального й ґрунтовного проекту з деконструкції знакових структур і прискіпливого дослідження характеру смислових зв'язків між їх елементами. До речі, подібно до Р. Барта, що у своїй «кращій і головній книзі» пов'язує конотації (символічні смисли) з ідеологією й міфологією [4, с. 8, 13], О. В. Павлишин також зауважує, що міфологічна свідомість є не лише історичним явищем, оскільки суттєво впливає на життя сучасної людини та залишається невід'ємною частиною її світогляду, життєдіяльності та суспільної практики.

У книзі «Правова реальність як знакова система» чимало інших вартих підтримки ідей і міркувань як суто філософсько-правового, так і практичного стибу. Головною ж її перевагою є можливість ефективної реалізації обстоюваних автором підходів без докорінної зміни усталених доктринальних уявлень про право, за принципом доповнюваності. Семіотичний підхід у дослідженні права може розглядатись у контексті аналітичного напрямку й загалом відповідає парадигмі позитивізму (без його онтологічних крайнощів). Семіотичний підхід цілком відповідає природно-правовому розумінню з акцентом на цінностях як основоположних змістових елементах так званого першого рівня правової реальності.

Насамкінець варто зазначити, що в працях В. В. Речицького, О. М. Балинської й О. В. Павлишина рух і розвиток знання здійснюється за схемою не стільки семіотичного трикутника, скільки герменевтичного кола. Фігура герменевтичного кола використовувалася вже в античній риториці; нового життя цей символ набув у романтичній герменевтиці, згідно з якою частини кожного складного повідомлення слід тлумачити з огляду на цілісність їх взаємозв'язку, а також головної думки, яка позначається на повідомленні загалом. Не слід ототожнювати герменевтичне коло з хибним колом у міркуванні, адже йдеться про різні речі. Фігура герменевтичного кола означає, що розуміння фрагмента зумовлене розумінням цілого, яке розуміємо через тлумачення всіх фрагментів, і навпаки.

Найбільш оптимально пошуки всіх наведених дослідників репрезентує схоже на уроборос герменевтичне коло, адже кожен із них, окресливши засадничі положення здійснюваних операцій, заглиблюється у свою царину знаковості права й знову повертається до цілісного бачення... Залишається лише сподіватися, що колообіг-циркуляція пов'язаних із семіотичним трикутником смислів зрештою сприятиме встановленню нової досконалої форми знання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Речицкий В. В. Символическая реальность и право / В. В. Речицкий. – Львов : ВНТЛ-Классика, 2007. – 730 с.
2. Балинська О. М. Семіотика права / О. М. Балинська. – Львів : ЛьвДУВС, 2013. – 416 с.
3. Павлишин О. В. Правова реальність як знакова система / О. В. Павлишин. – Харків : Право, 2017. – 336 с.
4. Барт Р. SZ / Р. Барт ; пер. с фр. – М. : Академ. проект, 2009. – 373 с.
5. Бочаров Д. О. Юридичний доказ як динамічна знакова конструкція / Д. О. Бочаров // Право України. – 2011. – № 2. – С. 186–192.

REFERENCES

1. Rechickii, V.V. (2007). *Simvolicheskaja realnost i pravo [Symbolic reality and law]*. Lvov: VNTL-Klassika [in Russian].
2. Balynska, O.M. (2013). *Semiotyka prava [The semiotics of law]*. Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].
3. Pavlyshyn, O.V. (2017). *Pravova realnist yak znakova systema [Legal reality as a sign system]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
4. Bart, R. (2009). *SZ*. Moscow: Akadem. proekt [in Russian].
5. Bocharov, D.O. (2011). Yurydychnyi dokaz yak dynamichna znakova konstruktsiia [Legal evidence as a dynamic sign design]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 2, 186-192 [in Ukrainian].

Рецензія надійшла до редколегії 30.08.2018

Bocharov D. – Ph.D in Law, Associate Professor, Rector of the University of Customs and Finance

Uroboros III or Semiotic Triangle and the Hermeneutic Circle

Review of the book: Pavlyshin O. Legal Reality as a Sign System : monograph / O. Pavlyshyn. – Kharkiv : Pravo, 2017. – 336 p.